

Przegląd Europejski, ISSN: 1641-2478

vol. 2023, no. 1

Copyright © by Piotr Burgoński, 2023

Creative Commons: Uznanie Autorstwa 3.0 Polska (CC BY 3.0 PL)

<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>

DOI: <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.1.23.1>

Wymiar ideacyjny Europejskiego Zielonego Ładu. Stare idee w nowych szatach?

Piotr Burgoński, *Cardinal Wyszyński University in Warsaw
(Warsaw, Poland)*

E-mail: p.burgonski@uksw.edu.pl

ORCID ID: 0000-0002-7526-6175

Streszczenie

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie ogłoszony w 2019 r. przez Komisję Europejską (KE) pakiet inicjatyw zwany *Europejskim Zielonym Ładem* (EZŁ) stanowi nowe podejście w stosunku do paradygmatów: mechanistycznego, zrównoważonego rozwoju i ekologicznego. Pierwsze dwa z nich stanowiły fundament ideacyjny wielu działań podjętych w przeszłości, w tym polityk Unii Europejskiej (UE), zaś ostatni ma charakter intelektualnej konstrukcji proponowanej do wcielenia w życie. Niniejsze badanie zostało skoncentrowane na wymiarze ideacyjnym i polegało na porównaniu EZŁ ze wspomnianymi paradygmatami w czterech aspektach: a) w sposobie rozumienia relacji człowieka z przyrodą, b) w sposobie ujmowania rozwoju cywilizacyjnego, c) w stosunku do wiedzy, nauki i techniki oraz d) w przyjętej aksjologii. W badaniu wykorzystano literaturę przedmiotu i 27 dokumentów UE z lat 2019–2022 tworzących EZŁ, które badano metodą jakościowej analizy zawartości. Badanie pokazało, że we wszystkich analizowanych wymiarach EZŁ nastąpiła zmiana, przy czym najmniej podatne na nią są obszary, w których rolę odgrywają interesy materialne.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, UE, Europejski Zielony Ład, paradygmat, idee, polityki UE, zrównoważony rozwój, ekologia, człowiek.

The ideational dimension of the European Green Deal. Old ideas being repackaged?

Abstract

The aim of this article is to answer the question of whether, and if so to what extent, the package of initiatives announced by the European Commission in 2019, called the *European Green Deal* (EGD), represents a new approach to the mechanistic, sustainability and environmental paradigms.

The former two paradigms have provided the ideological foundations for many past actions, including European Union policies, while the latter one is in its nature an intellectual construct proposed for enactment. This study is focused on the ideational dimension and consisted of comparing the EGD with the aforementioned paradigms in four aspects: a) the way it understands human's relationship with nature, b) the way it views civilisational development, c) its attitude towards knowledge, science and technology, and d) in the axiology adopted. The study is based on the literature on the subject and the 27 EU documents from 2019–2022 constituting the EGD, which were examined using a qualitative content analysis method. The study demonstrated that there has been a change in all analysed aspects of the EGD, with the areas where material interests play a role being the least susceptible to it.

Keywords: European Union, EU, European Green Deal, paradigm, ideas, EU policies, ecology, human.

Pod koniec 2019 roku Komisja Europejska (KE) ogłosiła pakiet inicjatyw zwany *Europejskim Zielonym Ładem* (EZŁ), którego celem jest transformacja gospodarki i społeczeństw Unii Europejskiej (UE). W komunikacie KE z dnia 11 grudnia 2019 roku COM(2019)640 final, zapowiadającym tę inicjatywę, stwierdzono, że EZŁ stanowi nową strategię wzrostu i oznacza przestawienie społeczeństwa i gospodarki na nowe tory (European Commission 2019: s. 2). Z tych słów można wnioskować, że w przypadku EZŁ nie mamy do czynienia z podejściem ewolucyjnym, ale z zasadniczą zmianą. Chęć zweryfikowania i skonkretyzowania deklaracji autorów EZŁ na temat jego przelomowego charakteru stanowi motyw przewodni zaprezentowanych tutaj badań. Celem niniejszego artykułu jest zweryfikowanie tej deklaracji, czyli udzielenie odpowiedzi na pytanie: czy i w jakim zakresie EZŁ stanowi nowy kierunek w polityce UE? Punktami odniesienia w badaniu tej innowacyjnej inicjatywy są trzy sposoby myślenia o człowieku, środowisku naturalnym, społeczeństwie i gospodarce. Są to: paradygmat mechanistyczny, zrównoważonego rozwoju i ekologiczny.

Cel artykułu zostanie zrealizowany poprzez odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- 1) czy i w jakim zakresie EZŁ stanowi zmianę w stosunku do dominującego w erze nowoczesności myślenia mechanistycznego, które, jak się powszechnie uważa, doprowadziło do obecnych problemów z klimatem i środowiskiem?
- 2) czy i w jakim zakresie EZŁ stanowi zmianę w stosunku do paradygmatu zrównoważonego rozwoju, który do tej pory dominował w polityce UE?
- 3) czy i w jakim zakresie EZŁ jest zbliżony do paradygmatu ekologicznego, który stanowi propozycję radykalnych zmian w zakresie relacji między środowiskiem naturalnym, społeczeństwem i gospodarką?

Głównym problemem badawczym w niniejszym badaniu będzie odnalezienie różnic w inicjatywie Europejskiego Zielonego Ładu w odniesieniu do paradygmatu mechanistycznego, zrównoważonego rozwoju i ekologicznego, skupiając się na poszukiwaniach w wymiarze ideaalnym, w celu uchwycenia fundamentalnej zmiany. Badania będą koncentrowały się na ideach odnoszących się do samej natury problemów, których EZŁ

i wspomniane paradygmaty dotyczą. Porównanie idei stanowiących podstawę paradygmatu, na którym opiera się pakiet inicjatyw EZŁ z ideami tworzącymi trzy pozostałe analizowane paradygmaty zostanie dokonane w czterech aspektach: a) w sposobie rozumienia relacji człowieka z przyrodą, b) w sposobie ujmowania rozwoju cywilizacyjnego, c) w stosunku do wiedzy, nauki i techniki oraz d) w przyjętej aksjologii.

W pierwszym etapie badań na podstawie literatury przedmiotu określono główne idee tworzące wspomniane trzy paradygmaty: mechanistyczny, zrównoważonego rozwoju i ekologiczny. W drugim etapie na podstawie dwudziestu siedmiu dokumentów UE przyjętych w okresie od grudnia 2019 r. do maja 2022 r. (planów działania, strategii, propozycji dyrektyw i rozporządzeń autorstwa Komisji Europejskiej, rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady) określono idee stanowiące podstawy paradygmatu EZŁ, a następnie porównano je, w ramach tych samych kategorii, z ideami tworzącymi wspomniane wcześniej trzy paradygmaty. Badanie dokumentów UE przeprowadzono metodą jakościowej analizy zawartości.

1. Teoria i metoda badawcza

W dotychczasowych badaniach skupiających się na tym, w jakim zakresie EZŁ stanowi nowe podejście, jako punkt odniesienia zazwyczaj przyjmuje się realizowaną obecnie politykę UE. Zwykle wykazuje się, że innowacyjność pakietu inicjatyw EZŁ polega na skali i intensywności działań podejmowanych w jego ramach (Munta 2020). Ponadto, wskazuje się na cele, środki oraz sposoby zarządzania przyjęte dla EZŁ, a niestosowane wcześniej w unijnej polityce (Munta 2020; Tubiana 2021). W nurcie badań nad inicjatywą EZŁ w wymiarze teoretycznym, najczęściej odnosi się ją do paradygmatu zrównoważonego rozwoju promowanego w obowiązujących politykach UE. Na przykład, Simon Schunz wskazuje, że EZŁ przesuwą kwestie ochrony środowiska naturalnego do centrum paradygmatu zrównoważonego rozwoju realizowanego przez UE, a ponadto zmienia relacje człowiek–środowisko w kierunku takiego ich kształtu, który byłby efektem pogodzenia (ang. *reconciling*) ekonomii z możliwościami planety (Schunz 2021: s.18). Nieco rzadziej porównuje się EZŁ z założeniami paradygmatów progresywnych, najczęściej eksponując różnice, a nie podobieństwa. W tym kontekście Janssen rozważa EZŁ w kategoriach koncepcji jedności ludzkiej i nie-ludzkiej natury (Janssen 2020). Jeszcze rzadziej spotyka się badania traktujące EZŁ w kategoriach paradygmatu mechanistycznego. Zwykle badania te odnoszą się do wybranych elementów tego paradygmatu bez przywoływania jego nazwy, a więc bez wskazywania źródła ich pochodzenia. Na przykład, Dunlap i Laratte wskazują, że EZŁ nie zerwał z myśleniem w kategoriach relacji rynkowych i infrastrukturalnej kolonizacji (Dunlap, Laratte 2022). Jak wskazano, występuje luka w badaniach, w których EZŁ zostałby skonfrontowany z założeniami wszystkich trzech wspomnianych paradygmatów teoretycznych jednocześnie. Wyniki niniejszego badania pozwolą określić, czy i w jakim zakresie badana inicjatywa stanowi nowe podejście w politykach Unii Europejskiej.

W zaprezentowanych poniżej badaniach jako ogólne podejście teoretyczne przyjęto konstruktywistyczny instytucjonalizm (ang. *constructivist institutionalism*), który zakłada,

że instytucje zbudowane są na ideacyjnych fundamentach (Hay 2006: s. 65). Zgodnie z przyjętym podejściem, przepisy zawarte w dokumentach tworzących EZŁ potraktowano jako instytucje powstałe na bazie określonych idei. Po drugie, w badaniu zastosowano koncepcję autorstwa Petera Halla, w myśl której ze zmianą polityki publicznej mamy do czynienia wówczas, gdy zmieni się jej paradygmat, czyli zestaw idei określający nie tylko cele i środki konieczne do ich osiągnięcia, ale także najgłębszą naturę problemów, do których one się odnoszą. W myśl tej koncepcji zmiana celów i środków oznacza jedynie reformę polityki. Dopiero zmiana w zakresie samej natury problemów, których cele i środki dotyczą, ma charakter radykalny i oznacza całkowite zerwanie z przeszłym kształtem polityki (Hall 1993: s. 279).

2. Paradygmaty poprzedzające realizację pakietu *Europejskiego Zielonego Ładu*

W niniejszej części zostaną nakreślone główne założenia paradygmatów: mechanistycznego, zrównoważonego rozwoju oraz ekologicznego, funkcjonujących w przestrzeni publicznej przed ogłoszeniem pakietu inicjatyw *Europejskiego Zielonego Ładu*. Pierwsze dwa stanowią fundament ideacyjny wielu działań podjętych w dalszej i bliższej przeszłości, zaś ostatni ma charakter intelektualnej konstrukcji proponowanej do wcielenia w życie.

2.1. Główne założenia paradygmatu mechanistycznego

Cechą charakterystyczną paradygmatu mechanistycznego są idee, których źródło stanowi myśl Francisca Bacona, Kartezjusza i Newtona. Po pierwsze, jest to idea reifikacji świata. Świat, a zwłaszcza przyroda, jest ujmowany jako przedmiot, który można traktować instrumentalnie. Po drugie, charakterystyczna jest idea przyrody podporządkowanej człowiekowi. Wspomniani myśliciele postugiwali się metaforą zegara, która przedstawia świat jako wielki mechanizm rządzony ścisłymi, deterministycznymi prawami. Człowiek, rozwijając naukę, może owe prawa poznać, a znając je, jest w stanie skonstruować środki techniczne, za pomocą których będzie mógł ingerować w świat (przyrodę) zgodnie ze swoimi interesami. Ingerencja ta ma najczęściej postać kontroli i przekształcania świata. W tym ujęciu świat (przyroda) jest traktowany jako zbiór zasobów i rzeczy, z których można korzystać, aby czerpać z tego korzyści dla siebie. Przyroda najczęściej przedstawiana jest jako siła wroga człowiekowi, którą trzeba okiełznać. Poza tym jest zredukowana do wymiaru materialnego (zespołu reakcji fizyko-chemicznych), a nauka, która umożliwia poznanie takiej natury, jest ujmowana pozytywnie. Opisana powyżej relacja człowieka z przyrodą ujawnia z jednej strony myślenie antropocentryczne, a z drugiej – postrzeganie rzeczywistości w kategoriach dualizmu: duchowe – materialne, ludzkie – nie-ludzkie, człowiek – przyroda (Niedek 2021: s. 8–9; Wróblewski 1999: s. 161–176). Po trzecie, elementem paradygmatu mechanistycznego jest idea postępu ukształtowanego przez francuskie oświecenie. Jej podglebie stanowi myśl Francisca Bacona, angielskiego myśliciela, który opowiadał się za utylitarnym wykorzystaniem nauki. Twierdził on, że

zdobywając w drodze poznania naukowego nową wiedzę, człowiek staje się zdolny do przekształcania i nieustannego rozwijania świata. Sedno idei postępu stanowi teza, że ludzkość podlega procesowi doskonalenia się i w sposób konieczny zbliża się do stanu idealnego. Pojawiające się problemy nie zaktócają tego procesu, ponieważ człowiek jest zdolny rozwiązać każdy z nich. Za sprawą Anne-Robert-Jacques'a Turgota i Nicolasa de Condorceta, francuskich myślicieli oświeceniowych, dokonano się przesunięcie znaczenia pojęcia postępu z doskonalenia (rozwoju) ku wzrostowi. Postęp zaczął być rozumiany jako oczekiwany przyrost jakichś wartości. W omawianym tutaj paradygmacie odnosi się on przede wszystkim do wymiaru materialnego życia człowieka, do wzrostu ekonomicznego. Wspomniani myśliciele przyczynili się też do ukształtowania przekonania, że przez podjęcie określonych działań można odnaleźć skuteczne sposoby na osiągnięcie pożądanego wzrostu danej wartości, można go kontrolować i przyspieszyć (Żelazna 2017: s. 73–76). Połączenie idei postępu i wszystkich przytoczonych tutaj koncepcji jej towarzyszących sprawiło, że paradygmat mechanistyczny kojarzony jest dzisiaj z takimi wartościami jak: skuteczność, efektywność, wydajność, praktyczność, kontrolowalność, użyteczność, wykorzystanie i zużycie (Niedek 2021: s. 9).

2.2. Główne założenia paradygmatu zrównoważonego rozwoju

Idea zrównoważonego rozwoju pojawiła się, była rozwijana oraz upowszechniana począwszy od lat 60. XX wieku, głównie dzięki ONZ. W 1997 r. zrównoważony rozwój (ang. *sustainable development*) został wpisany do Traktatów jako cel polityk UE na mocy zmian wprowadzonych Traktatem z Amsterdamu (zob. TA 1997: Preambuła). UE zwykle definiuje zrównoważony rozwój jako zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia bez uszczerbku dla możliwości zaspokojenia potrzeb przez przyszłe pokolenia (European Commission 2022a). Definicja ta ujawnia istotne elementy tego paradygmatu, jakimi są: (1) idea człowieka jako istoty społecznej, która jest solidarna z innymi ludźmi, tzn. obecnymi i przyszłymi pokoleniami; oraz (2) idea sprawiedliwości, tzn. sprawiedliwego podziału dóbr wśród obecnie żyjących ludzi oraz między obecne i przyszłe pokolenia. Ponadto UE podkreśla, że rozwój obejmuje wzajemnie zależne wymiary – ekonomiczny, społeczny i środowiskowy – których relacje muszą zostać zrównoważone (European Commission 2022a). Wymiar ekonomiczny oznacza tutaj przede wszystkim ideę wzrostu gospodarczego opartego na wiedzy, dzięki któremu mogą być zaspokojone ludzkie potrzeby, wymiar społeczny – ideę spójności i równości, zaś środowiskowy – ideę ochrony biosfery (w tym bioróżnorodności) i polepszenia jakości środowiska. Omawiany paradygmat ma charakter antropocentryczny, ponieważ wskazuje, że nadrzędnym celem wszelkich działań jest realizacja ludzkich potrzeb i aspiracji. Człowiek zajmuje na tyle wyjątkowe miejsce we wszechświecie, że przyrodę można traktować jako jego środowisko, czyli uprawnione jest postrzeganie przyrody ze względu na człowieka. Człowiek jest przeznaczony do rozwoju i postępu, do doskonalenia się. Przy czym, choć daje się zauważyć w tym paradygmacie istnienie dualizmu człowiek – natura, to jednak środowisko (natura) nie jest już wyłącznie przedmiotem, który człowiek traktuje zgodnie z własnymi interesami.

Biosfera i jakość środowiska podlegają bowiem ochronie, zaś wzrost gospodarczy i konsumpcja muszą uwzględniać ograniczenia środowiska naturalnego, aby nie podkopać „fundamentów jakości życia rozumianego jako życie w zdrowiu oraz w zdrowym i naturalnie estetycznym otoczeniu”. Ponadto, konsumpcja powinna mieścić się „w granicach do przyjęcia z punktu widzenia zasobów i rozsądnych aspiracji wszystkich mieszkańców globu do udziału w użytkowaniu tych zasobów” (Papuziński 2006: s. 28). W tym celu proponuje się wprowadzenie mechanizmów, głównie rynkowych, zwiększenia wydajności wykorzystania zasobów, czyli „promujących oszczędność surowców i energii oraz zmniejszenie ilości niewykorzystywanych odpadów” (Papuziński 2006: s. 28; zob także: European Commission 2001: s. 2–13; Schunz 2022: s. 8–12).

2.3. Główne założenia paradygmatu ekologicznego

Paradygmat ekologiczny stanowi konstrukcję intelektualną, zawierającą propozycję nowego, holistycznego myślenia o miejscu i roli człowieka (antroposferę) w świecie przyrody (biosferze) i w konsekwencji – konieczności dokonania radykalnych zmian w strukturach i mechanizmach życia społecznego, gospodarczego i politycznego (Hull 2015: s. 74). Zaczął on powstawać począwszy od lat 70. ubiegłego wieku w reakcji na postępującą degradację środowiska naturalnego. Wiele elementów tej konstrukcji jest obecnych w takich progresywnych koncepcjach jak ekologia głęboka (np. myśl Arne Naessa), ekofilozofia (np. myśl Henryka Skolimowskiego), ekofeminizm (np. myśl Carol J. Adams) i inne (szerzej: Hull 2015: s. 74).

Paradygmat ekologiczny wychodzi poza antropocentryzm. Zawiera założenie, że wszystkie istoty żywe i zasoby biosfery tworzą dynamiczny system życia na Ziemi, a więc człowiek i antroposfera wywodzą się z biosfery i pozostają nadal jej integralnym elementem. Każda rzecz jest powiązana ze wszystkimi innymi rzeczami, każda rzecz ma swoje miejsce, nie jest więc uprawnione zaliczanie czegokolwiek do kategorii odpadów. „Istnienie i funkcjonowanie społeczności ludzkich i wszelkie procesy rozwoju cywilizacyjnego są integralnie związane z całokształtem procesów przyrodniczych i w istotny sposób od nich zależne” (Hull 2015: s. 75). Pociąga to za sobą konieczność odejścia od dzielenia świata na niezależne od siebie fragmenty. Paradygmat ten zawiera „przekonanie, iż przyroda jest podstawą życia, posiada wartość wewnętrzną i nie może być traktowana wyłącznie instrumentalnie” (Hull 2015: s. 78). „Uniwersalne zasady przyrody wyznaczają egzystencjalny wymiar stosunku człowieka (społeczeństwa) do pozostałych elementów biosfery oraz w istotny sposób wpływają na zakres [...] ludzkich działań”, w tym na proces rozwoju cywilizacyjnego (Hull 2015: s. 75–76). „Obecny kierunek rozwoju cywilizacyjnego oparty na modelu nieograniczonego wzrostu produkcji i konsumpcji oraz fascynacji techniką wyczerpał już swoje możliwości twórcze i adaptacyjne”, zaś jego kontynuacja doprowadzi do „deficytu zasobów niezbędnych dla dalszego rozwoju i istnienia obecnego modelu cywilizacji” (Hull 2015: s. 76).

Modyfikacja pragnień i potrzeb ludzkich, wzorów postępowania i życia jest konieczna również ze względu na wymogi solidarności ogólnoludzkiej i sprawiedliwości międzygeneracyjnej. W tym celu potrzebne jest przejście „od racjonalności instrumentalnej (nastawionej na wyszukiwanie środków skutecznego działania...) do racjonalności społecznej

i eko-humanistycznej (ujmującej działania z punktu widzenia wartości: ekologicznych, etycznych, społecznych, estetycznych...)" (Hull 2015: s. 79–80).

Dążyć należy nie tyle do przyrostu wiedzy, co do osiągania mądrości, oznaczającej wykorzystanie wiedzy do właściwego postępowania, rozpoznawania i realizowania dobra. Porządek rozumu (opisu, objaśnienia, teorii) należy dopełnić porządkiem serca (zaangażowania, emocji, wartościowania) i postępowania w życiu prywatnym i publicznym (Hull 2015: s. 75–80; Niedeck 2021: s. 9–10).

3. Porównanie idei – podstaw paradygmatu EZŁ z trzema innymi analizowanymi paradygmatami

Porównanie idei stanowiących podstawę paradygmatu, na których opiera się pakiet inicjatyw EZŁ, z ideami tworzącymi trzy pozostałe analizowane paradygmaty zostało dokonane w czterech aspektach: a) w sposobie rozumienia relacji człowieka z przyrodą, b) w sposobie ujmowania rozwoju cywilizacyjnego, c) w stosunku do wiedzy, nauki i techniki oraz d) w przyjętej aksjologii. Wyniki porównania zostały na końcu przedstawione w formie tabelarycznej (*Tabela 1*).

3.1. Relacja człowiek – przyroda

Pakiet inicjatyw *Europejskiego Zielonego Ładu* ujmuje relację człowiek–przyroda w sposób zbliżony do podejścia holistycznego, charakterystycznego dla paradygmatu ekologicznego. Zrywa z ostrym dualizmem człowiek–przyroda. Takiego ujęcia nie spotykano w dotychczasowej polityce UE. W EZŁ ludzie zostali ukazani jako element wielkiej sieci, do której należą wszystkie żywe istoty. Wszystkie elementy tej sieci są ze sobą powiązane i zależne od siebie. Człowiek jest zależny od „sieci życia”, ponieważ zaspokaja ona różnorakie jego potrzeby (European Commission 2020f: s. 1). Holistyczne podejście ujawnia się także wówczas, gdy twórcy EZŁ wyrażają troskę o „życie na planecie”, mając na myśli nie tylko człowieka, ale i inne byty żyjące (European Commission 2021d: s. 10). W ich przekonaniu właściwe dla człowieka jest życie w bliskości z przyrodą, stąd w EZŁ zawarty jest postulat „przywrócenia przyrody naszemu życiu” (European Commission 2020f: s. 6) oraz projektowanie materiałów i rozwiązań „opartych na naturze” (European Commission 2020i: s. 6). W przeciwieństwie do paradygmatu mechanistycznego przyroda nie jest przedstawiana jako zasób do wykorzystania czy zagrożenie dla człowieka. EZŁ opiera się na przekonaniu, że przyroda pełni funkcję ochronną i jest sojusznikiem człowieka w walce ze zmianami klimatu. W ujęciu EZŁ przyroda może zagrozić jedynie wtedy, gdy naruszona jest jej harmonia, np. przez pojawienie się inwazyjnych obcych gatunków czy na skutek zniszczeń dokonanych przez człowieka (European Commission 2020f: s. 1–2).

Obecne w EZŁ holistyczne podejście do relacji człowiek–przyroda nie ma charakteru radykalnego. Choć prezentuje człowieka jako element „sieci życia”, to jednak nie zrównuje go z innymi istotami, jak ma to miejsce na przykład w ramach ekologii głębokiej. W EZŁ daje się zauważyć wyższą pozycję człowieka, który jest przedstawiany jako opiekun przyrody, ktoś, kto ją chroni i odnawia po zniszczeniu. Nic nie wskazuje, że w EZŁ

uznaje się, iż przyroda posiada wartość immanentną. Choć stwierdza się, że przyrodzie trzeba dać przestrzeń, której potrzebuje, to jednak jest ona cenna ze względu na tkwiący w niej potencjał służenia człowiekowi. W niektórych dokumentach wręcz przekonuje się, że ochrona przyrody i bioróżnorodności ma uzasadnienie ekonomiczne (European Commission 2020f: s. 1). Poza tym, jej ochrona jest jedynym sposobem, aby zachować jakość i kontynuację ludzkiego życia na ziemi (European Commission 2020f: s. 22).

Instrumentalne podejście do przyrody w EZŁ podobne jest do paradygmatu zrównoważonego rozwoju, ponieważ uznaje, że korzystanie z zasobów przyrody nie jest nieograniczone. Przyrody nie można dowolnie eksploatować, należy zważać na możliwości ekosystemów i zasady podtrzymujące bioróżnorodność (European Commission 2021e: s. 17). EZŁ wprowadził interesujące idee, w myśl których, prowadząc działalność ekonomiczną, nie można brać więcej zasobów niż planeta może się z nami podzielić (European Commission 2021d: s. 10), a także należy przywracać naturze więcej niż się jej zabiera (European Commission 2020f: s. 1). Pokazują one, że EZŁ bezsprzecznie zrywa z charakterystyczną dla paradygmatu mechanistycznego eksploatacją przyrody dokonywaną w imię realizacji interesów ludzkich. Mamy tu do czynienia niejako z podmiotowym traktowaniem przyrody skoro nie można od niej wziąć tyle, ile się chce, co więcej, istnieje obowiązek rekompensaty za to, co się bierze.

3.2. Rozwój cywilizacyjny

Autorzy EZŁ deklarują, iż projektowane przez nich działania będą polegały na urzeczywistnieniu idei zrównoważonego rozwoju (European Commission 2020g: s. 2). Idea ta jest przedstawiana podobnie jak w paradygmacie zrównoważonego rozwoju poprzedzającym EZŁ, tzn. również zawiera przekonanie o konieczności zapewnienia równowagi między trzema wymiarami – ekonomicznym, społecznym i środowiskowym (European Commission 2019: s. 4). Natomiast różni się tym, iż w EZŁ zrównoważoność znajduje się w centrum działań, a więc jest brana pod uwagę przy tworzeniu wszystkich polityk UE (tzw. *mainstreaming sustainability*) (European Commission 2019: s. 15), podczas gdy wcześniej największy nacisk na zrównoważoność był kładziony w ramach działalności ekonomicznej. Ilustracją wprowadzenia zasady *mainstreaming* w odniesieniu do zrównoważoności jest chociażby wielość i różnorodność przedmiotów oraz rodzajów aktywności, które w dokumentach EZŁ zostały określone jako zrównoważone¹. W EZŁ obecny jest także drugi element idei zrównoważonego rozwoju, czyli solidarność i sprawiedliwość międzygeneracyjna w dzieleniu i korzystaniu z zasobów (np. European Commission 2019: s. 15; 2020f: s. 22; 2021d: s. 13).

Sposób ujmowania rozwoju w EZŁ przypomina nieco paradygmat mechanistyczny. Wskazują na to często pojawiające się w kontekście rozwoju pojęcia (takie jak: wzrost, inwestycje, zwiększyć, podwyższyć, nowe miejsca pracy), które przywodzą na myśl idee postępu rozumianą jako ilościowy wzrost określonych wartości. Ponadto, w dokumentach

¹ Np. zrównoważone używanie zasobów, inwestowanie, rozwiązania, model wzrostu, decyzje, finansowanie, polityka żywnościowa, miejsca pracy, przyszłość, produkty, materiały źródłowe, usługi mobilności, transport, paliwa, konsumpcja żywności, dieta, energia, baterie, biomasa (European Commission 2019: s. 5–17).

tworzących EZŁ, w miejscach, gdzie mowa o wzroście i rozwoju, można znaleźć takie terminy jak: efektywny, oszczędny, konkurencyjny, – które wskazują na kierowanie się racjonalnością instrumentalną charakterystyczną dla paradygmatu mechanicznego. Jednak ujmowanie rozwoju w EZŁ nie jest prostym powieleniem myślenia mechanicznego, ponieważ rozwój i wzrost w rozumieniu EZŁ ma charakter zrównoważony, a więc przedstawia się go jako np. oddzielony od wykorzystania zasobów (Regulation (EU) 2021/1119: s. 1), inkluzywny (European Commission 2019: s. 2), idący ręką w rękę z polepszeniem społecznych i bytowych standardów oraz warunków pracy (European Commission 2020c: s. 2).

Ujęcie rozwoju w EZŁ niewiele ma wspólnego z paradygmatem ekologicznym zawierającym w wielu swoich odmianach ideę post-wzrostu (ang. *de-growth*), czyli postulat modelu rozwoju, który nie jest oparty na nieograniczonym wzroście gospodarczym i konsumpcji. Wszystkie dokumenty należące do EZŁ pokazują bowiem, że jednak celem jest wzrost gospodarczy, np. mierzony wzrostem unijnego PKB (European Commission 2020b: s. 2), choć ma on swoisty charakter, a mianowicie jest wzrostem zrównoważonym. Jedynie w przypadku konsumpcji mówi się o jej ograniczeniu, choć tylko w odniesieniu do wybranych dóbr: elektryczności, energii, paliw kopalnych (European Commission 2020d: s. 6), materiałów pierwotnych, plastiku (European Commission 2020b: s. 9–10), wody, ciepła (European Commission 2021f: s. 47–51), towarów i produktów związanych z wylesianiem (European Commission 2021h: s. 3). Postuluje się też zmianę wzorów konsumpcji, aby nie produkować zbyt wielu odpadów i zanieczyszczeń (European Commission 2021c: s. 3), nie marnować żywności (European Commission 2020g: s. 3) czy nie wyrzucać rzeczy po krótkim okresie używania (European Commission 2022c: s. 1). Z drugiej strony, podkreśla się konieczność zwiększenia konsumpcji i produkcji zrównoważonej (European Commission 2021c: s. 20) oraz konsumpcji ekologicznych produktów i żywności (European Commission 2021b: s. 4).

Trudno też jednoznacznie ocenić, czy obecna w dokumentach EZŁ idea gospodarki o obiegu zamkniętym (ang. *circular economy*) w zamyśle twórców EZŁ oznacza odejście od myślenia o rozwoju w kategoriach wzrostu. Idea ta zakłada zmianę sposobu funkcjonowania przemysłu, który jest uzależniony od przerobu nowych surowców, wydobytanych i przetwarzanych w towary, a na koniec usuwanych w postaci odpadów lub emisji. Zamiast tego przemysł miałby oferować produkty wielokrotnego użytku, trwałe i nadające się do naprawy. Ponadto, celem nowej polityki produktowej byłoby odzyskiwanie wartości gospodarczej odpadów oraz ograniczenie ich wpływu na środowisko (European Commission 2019: s. 7). W dokumentach tworzących EZŁ idei tej towarzyszą jeszcze dwie inne idee: gospodarki dzielenia się (ang. *sharing economy*, *collaborative economy*) (European Commission 2020b: s. 2) oraz zmniejszenia śladu środowiskowego (ang. *environmental footprint*) (European Commission 2022b: s. 2). Pierwsza z nich oznacza model biznesu, w którym własność i dostęp do niej są współdzielone pomiędzy firmy czy ludzi oraz model konsumpcji opierający się na dostępie do dóbr, a nie ich posiadaniu. Natomiast idea śladu zakłada, że każdy rodzaj działalności człowieka pozostawia wpływ na środowisko, który można próbować określić wskaźnikami biorącymi pod uwagę ilość zużytych zasobów i skutki dla środowiska naturalnego. Nic nie wskazuje na to, że wy-

mienione powyżej trzy idee w zamierzeniu twórców EZŁ oznaczają odejście od modelu rozwoju opartego na wzroście. Wszak w kontekście tych idei jest mowa o wzroście PKB, inwestowaniu, powstawaniu nowych firm i miejsc pracy, większej konkurencyjności UE. W zamierzeniu twórców EZŁ skutkiem realizacji tych idei ma być jedynie oddzielenie wzrostu gospodarczego i konsumpcji od wykorzystania zasobów, a także utrzymanie konsumpcji w ramach ograniczeń planety. Twórcy EZŁ bardziej skupiają się na efektywności wykorzystania zasobów oraz zmniejszeniu szkodliwości produktów niż na zmniejszeniu absolutnego poziomu produkcji i konsumpcji, co zakłada idea post-wzrostu.

Natomiast idea neutralności klimatycznej, stanowiąca element EZŁ (np. European Commission 2020f: s. 9), została zaczerpnięta przez UE z Porozumienia Paryskiego z 2015 r. W dokumentach UE sprzed 2019 r. pojawiała się niezwykle rzadko, stąd raczej nie należy jej łączyć z paradygmatem zrównoważonego rozwoju w ujęciu UE. W EZŁ neutralność klimatyczna stanowi jedną z głównych idei. Jest ona bliska myśleniu charakterystycznemu dla paradygmatu ekologicznego. Jak wydaje się, można ją traktować jako zmodyfikowaną zasadę „nic darmo”, zaczerpniętą z ekofeminizmu, głoszącą, że co zostało przyrodzie odebrane, musi zostać zwrócone. W EZŁ ma ona postać: każde zakłócenie stanu naturalnego przyrody należy naprawić, czyli przywrócić stan równowagi. Zasada neutralności klimatycznej w rozumieniu twórców EZŁ oznacza bowiem, że każda wyemitowana ilość gazów cieplarnianych powinna zostać usunięta z atmosfery w drodze naturalnej absorpcji przez przyrodę lub/oraz za pomocą innych metod (Regulation (EU) 2021/1056: s. 9).

3.3. Wiedza, nauka i technika

Stosunek twórców *Europejskiego Zielonego Ładu* do wiedzy, nauki i techniki ujawnia jego podobieństwo do paradygmatu mechanistycznego. Podobnie jak w tym paradygmacie, EZŁ przyjmuje, że świat jest rządzony przez ściśle określone prawa, które można poznać, a pierwszorzędą rolę w poznaniu rzeczywistości odgrywa nauka i wiedza uzyskana w drodze badań naukowych. W dokumentach UE stwierdza się, że dzięki nauce można rozpoznać ryzyka (European Commission 2020h: s. 3). EZŁ stanowi odpowiedź na postulaty zgłaszane przez naukę, a cele EZŁ zostały ustalone w świetle wyników badań naukowych (Regulation (EU) 2021/1056: s. 2; Regulation (EU) 2021/1119: s. 2). Ponadto, podobnie jak w paradygmacie mechanistycznym, wiedza i nauka są w EZŁ instrumentalizowane, aby służyły celom pragmatycznym. Twórcy EZŁ wyrażają zaufanie do nauki oraz nadzieję, którą w niej pokładają, gdy stwierdzają, że badania naukowe i innowacje mają kluczowe znaczenie dla realizacji celów EZŁ (European Commission 2019: s. 18). Na przykład konstatują, że walka z utratą bioróżnorodności musi być wsparta przez naukę (European Commission 2020f: s. 18), deklarują, że należy promować ochronę lasów bazującą na rezultatach badań naukowych (European Commission 2021g: s. 22–23), zaś odnowa i zarządzanie ekosystemami musi opierać się na najnowszych ustaleniach nauki (European Commission 2021a: s. 4–5). Ponadto stwierdzają, że badania naukowe i innowacje są decydujące dla rozwoju rozwiązań potrzebnych do osiągnięcia celów klimatycznych UE (European Commission 2020k: s. 3), a także stanowią kluczowy czynnik przyspieszający przejście do zrównoważonego systemu żywnościowego

(European Commission 2020g: s. 2) i energetycznego (European Commission 2020d: s. 1), dekarbonizacji (European Commission 2020e: s. 11) oraz neutralności klimatycznej (European Commission 2020c: s. 10). Zdaniem twórców EZŁ, wiedza pochodząca z badań naukowych powinna być dostępna dla wszystkich obywateli, ponieważ jest niezbędna, aby rozwiązania proponowane przez EZŁ zostały skutecznie wdrożone w życie (European Commission 2021g: s. 9). Podobnie jak w paradygmacie mechanistycznym, dokumenty tworzące EZŁ ujawniają duże zaufanie do ekspertów specjalizujących się w różnych dziedzinach. Ich wiedza ma przyczynić się do powstania najlepszych rozwiązań i sukcesu prowadzonej polityki (European Commission 2021i: s. 27).

Niekiedy w dokumentach EZŁ można znaleźć wzmianki o zamiarze organizowania konsultacji z obywatelami i interesariuszami, aby od nich uzyskać wiedzę potrzebną do ustanawiania i realizacji celów EZŁ (European Commission 2019: s. 22; 2020c: s. 1) oraz o konieczności wymiany wiedzy pomiędzy obywatelami, badaczami, firmami i rządami (Regulation (EU) 2021/1056: s. 4), co zbliżałoby podejście EZŁ w kwestii wiedzy do paradygmatu ekologicznego, który zawiera postulat integrowania różnych sposobów pozyskiwania wiedzy i różnych punktów widzenia. Jednak wzmianki te mają charakter marginalny, gdy porównamy je z *passusami* poświęconymi znaczeniu wiedzy naukowej.

Podobieństwo EZŁ do paradygmatu mechanistycznego przejawia się też w docenieniu roli techniki, a zwłaszcza jej zdolności do rozwiązywania problemów (w tym ekologicznych). Twórcy EZŁ przekonują, że rozwój technologiczny i nowe technologie mają decydujące znaczenie dla osiągnięcia celów EZŁ (European Commission 2019: s. 9). Z jednej strony, przypomina to paradygmat mechanistyczny, który traktuje technikę jako narzędzie do podporządkowania środowiska naturalnego. Z drugiej strony, twórcy EZŁ próbowali uniknąć zarzutu, z jakim spotkał się paradygmat mechanistyczny oskarżany o fascynację techniką, która staje się pod względem materiału i formy „obca” w stosunku do przyrody. Technologie promowane przez EZŁ mają być w przeważającej mierze estetyczne (European Commission 2020i: s. 20), „zielone”, czyste, przyjazne dla klimatu oraz zrównoważone (European Commission 2020a: s. 7–9), a więc zharmonizowane z przyrodą pod względem estetycznym, nie szkodzące jej, umożliwiające jej ochronę, uwzględniające jej potrzeby i ograniczenia.

3.4. Sfera wartości

Wartości, które przyjęli twórcy EZŁ, wspierają trzy rodzaje ładu: ekologiczny, ekonomiczny oraz społeczny. Jak już wskazano wcześniej, dla twórców EZŁ przyroda ma wartość instrumentalną, choć zauważyć można w pewnym stopniu jej „upodmiotowienie”, ale też nic nie wskazuje na to, żeby uznali oni jej wartość immanentną.

Europejski Zielony Ład za wartość autoteliczną uznaje życie ludzkie. Dla EZŁ obce jest przekonanie charakterystyczne dla wielu wariantów paradygmatu ekologicznego, iż wszystkie gatunki (ludzie i byty nie-ludzkie) są bezwzględnie wartościowe. W EZŁ, podobnie jak w paradygmacie zrównoważonego rozwoju, pozytywnie wartościowane jest zachowanie polegające na odbudowaniu (ang. *restoring*) i ochronie (ang. *protection, conserving*) przyrody oraz bioróżnorodności (European Commission 2019: s. 13; 2020f: s. 1).

Wartości EZŁ przynależne do sfery ekonomii są podobne do tych, które tworzą paradygmat mechanistyczny i zrównoważonego rozwoju. Wartością jest rynek, przedsiębiorczość i konkurencyjność (European Commission 2019: s. 6). Konieczność wzmacniania tej ostatniej jest bardzo mocno podkreślana, co pokazuje jak odległy jest sposób myślenia twórców EZŁ od paradygmatu ekologicznego, który w wielu swoich odmianach postuluje odejście od rywalizacji i dominacji. W dokumentach tworzących EZŁ jako cel działań, podobnie jak w paradygmacie mechanistycznym i zrównoważonego rozwoju, wymienia się rozwój gospodarki, technologii itd. (European Commission 2020j: s. 6–8), wzrost gospodarczy (European Commission 2021d: s. 9) oraz dobrze prosperującą gospodarkę i zamożne społeczeństwo (Regulation (EU) 2021/1119: s. 1). Pokazuje to, że w EZŁ cenione są pomyślność, dostatek i bogactwo. W sferze ekonomicznej za wartości uznaje się też efektywność i innowacyjność, co ma związek z innymi celami EZŁ, np. mniejszym zużyciem zasobów i ochroną środowiska naturalnego, ale też ze wspomnianym wcześniej wzrostem i konkurencyjnością.

Wśród wartości EZŁ budujących ład społeczny zauważyć można dwie, które również obecne są w paradygmacie zrównoważonego rozwoju, a mianowicie solidarność i sprawiedliwość. W paradygmacie zrównoważonego rozwoju chodzi o zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia bez uszczerbku dla możliwości zaspokojenia potrzeb przez przyszłe pokolenia, a więc o solidarność i sprawiedliwość wewnątrz i międzypokoleniową. Podobnie jest w przypadku EZŁ, który ponadto kładzie duży nacisk na to, aby głębokie zmiany wprowadzane w związku z realizacją celów EZŁ nie spowodowały podziału na wygranych i przegranych tej transformacji (ang. *leave no one behind*) (European Commission 2020g: s. 2). Ponadto, w EZŁ ceni się społeczną inkluzję, równość, różnorodność społeczeństw oraz dostęp do określonych dóbr dla wszystkich (European Commission 2020k: s. 6). Innymi wartościami, które w rozumieniu twórców EZŁ mają tworzyć ład społeczny, są zdrowie, dobrostan (ang. *well-being*) oraz jakość życia obywateli UE (European Commission 2019: s. 23). Pojęcie „jakości życia” pojawia się w dokumentach tworzących EZŁ w kontekście zdrowia, dostępu do różnych dóbr, bezpieczeństwa, czystego środowiska naturalnego, rozwoju ekonomicznego. Można przypuszczać, że „jakość życia” została zredukowana do wymiaru materialnego (European Commission 2020g: s. 2; Regulation (EU) 2021/1119: s. 1). Cenionym zachowaniem jest ochrona zdrowia, zapewnianie dobrostanu i polepszanie jakości życia obywateli (European Commission 2020g: s. 2). Obywatele powinni też podejmować odpowiedzialność, zwłaszcza w swojej codziennej aktywności konsumenckiej, za realizację celów EZŁ. W myśl dokumentów tworzących EZŁ jest to w zasadzie główne ich zadanie, co pokazuje, że obywatelskość została tutaj utożsamiona z działalnością konsumencką (European Commission 2020d: s. 15). Wszystkie powyższe wartości budujące ład społeczny można odnaleźć również w paradygmacie zrównoważonego rozwoju. Natomiast wartością, która odróżnia EZŁ i zbliża go do paradygmatu ekologicznego, jest estetyka (ang. *aesthetic*). Jednym z celów EZŁ jest dążenie do tego, aby produkty, technologie, architektura i przestrzenie, w których ludzie żyją, były estetyczne (European Commission 2020i: s. 20).

Wartością, która przynależy do wszystkich trzech rodzajów ładu, jest odporność (ang. *resilience*). Celem EZŁ mają być: odporna na klimatyczne i środowiskowe ryzyka

ekonomia, odporne na zagrożenia lasy (European Commission 2019: s. 13–14), odporna na kryzysy UE (European Commission 2022d: s. 1) itd. Wszystkie trzy sfery łączy równoważoność, która oznacza ograniczenia nałożone na gospodarkę przez wymogi ochrony środowiska naturalnego oraz ograniczenia nałożone na gospodarkę i ochronę środowiska naturalnego przez cele społeczne.

Tabela 1. Porównanie fundamentalnych idei Europejskiego Zielonego Ładu z innymi sposobami myślenia o relacjach między człowiekiem, przyrodą i rozwojem cywilizacyjnym

	Paradygmat mecha- nistyczny	Paradygmat zrównoważonego rozwoju	Paradygmat ekologiczny	Europejski Zielony Ład
Relacja człowiek-przyroda	<ul style="list-style-type: none"> • człowiek zajmuje wyjątkowe miejsce w świecie; • przyroda traktowana instrumentalnie, jak zasób, podporządkowana interesom człowieka; 	<ul style="list-style-type: none"> • człowiek zajmuje wyjątkowe miejsce w świecie; • trzy wymiary: gospodarczy, społeczny i ekologiczny – są wzajemnie od siebie zależne; • przyroda zaspokaja potrzeby człowieka, który powinien ją chronić i uwzględnić jej ograniczenia; 	<ul style="list-style-type: none"> • wszystkie istoty żywe (w tym człowiek) i zasoby biosfery tworzą dynamiczny system życia; • przyroda ma wartość wewnętrzną, niezależną od człowieka; 	<ul style="list-style-type: none"> • człowiek jest częścią sieci życia (choć zajmuje wyróżnioną pozycję); • przyroda ochrania, jest sojusznikiem i zaspokaja potrzeby człowieka, który powinien ją chronić, uwzględnić jej ograniczenia, oddawać to, co od niej wzięt;
Rozwój cywilizacyjny	<ul style="list-style-type: none"> • idea postępu, doskonalenia świata; • człowiek jest w stanie rozwiązać wszystkie problemy; • rozwój rozumiany jako wzrost wartości materialnych; 	<ul style="list-style-type: none"> • człowiek jest przeznaczony do rozwoju i postępu; • rozwój jako wzrost produkcji i konsumpcji uwzględniający ograniczenia przyrody i wpływ na społeczeństwo; • rozwój uwzględniający potrzeby obecnego i przyszłych pokoleń; 	<ul style="list-style-type: none"> • idea post-wzrostu – odejścia od nieograniczonego wzrostu produkcji i konsumpcji; 	<ul style="list-style-type: none"> • człowiek jest przeznaczony do rozwoju i postępu; • rozwój jako wzrost gospodarczy uwzględniający ograniczenia przyrody i wpływ na społeczeństwo; • zrównoważony rozwój w centrum wszystkich polityk; • zmiana wzorców konsumpcji; • rozwój uwzględniający potrzeby obecnego i przyszłych pokoleń;

Wiedza, nauka, technika	<ul style="list-style-type: none"> • pierwszorzędne znaczenie wiedzy naukowej; • utylitarne wykorzystanie nauki – dzięki nauce człowiek poznaje prawa przyrody i konstruuje środki techniczne, za pomocą których przekształca świat zgodnie ze swoim interesem; 	<ul style="list-style-type: none"> • utylitarne wykorzystanie nauki – wzrost gospodarczy oparty na wiedzy naukowej, zaufanie do ekspertów; • technika w służbie rozwoju, ale technika zrównoważona; • korzystanie z wiedzy obywateli; 	<ul style="list-style-type: none"> • ważny jest nie tyle przyrost wiedzy, co mądrość, czyli wykorzystanie wiedzy do rozpoznania dobra; • porządek rozumu uzupełniony przez porządek serca i doświadczenia; 	<ul style="list-style-type: none"> • utylitarne wykorzystanie nauki – wzrost gospodarczy oparty na wiedzy naukowej, zaufanie do ekspertów; • technika w służbie rozwoju, ale technika zrównoważona; • korzystanie z wiedzy obywateli i interesariuszy;
Aksjologia	<ul style="list-style-type: none"> • rynek, przedsiębiorczość, konkurencja; • skuteczność, efektywność, wydajność, praktyczność, kontrolowalność, użyteczność, wykorzystanie, zużycie; 	<ul style="list-style-type: none"> • rynek i przedsiębiorczość; • wydajność, efektywność wykorzystania zasobów; • solidarność i sprawiedliwość w podziale dóbr; • inkluzja i spójność społeczna, równość w dostępie do zasobów; • zdrowie, dobrostan, jakość życia; 	<ul style="list-style-type: none"> • odejście od racjonalności instrumentalnej; • antimaterializm, antykonsumpcjonizm; • odejście od rywalizacji i dominacji; 	<ul style="list-style-type: none"> • rynek, przedsiębiorczość, konkurencja; • pomyślność, dostatek, bogactwo; • wydajność, efektywność, innowacyjność; • solidarność, sprawiedliwość; • inkluzja i spójność społeczna, równość; • zdrowie, dobrostan, jakość życia • estetyka;

Źródło: opracowanie własne.

4. Dyskusja

Przeprowadzone przez różnych autorów badania dotyczące ideacyjnego wymiaru EZŁ zasadniczo potwierdzają zaprezentowane powyżej rezultaty. Na przykład, Simon Schunz pokazuje, że porównując EZŁ z unijnym dyskursem dotyczącym zrównoważonego rozwoju, można zauważyć nieznaczny zmianę. Według Schunza, polega ona na tym, że spośród trzech sfer (ekonomicznej, społecznej i środowiska naturalnego) wcześniej dominowała sfera ekonomiczna, a w EZŁ wysunięto na pierwszy plan aspekt środowiskowy (Schunz 2022: s. 16–17). W zaprezentowanych w niniejszym artykule badaniach wykazano zachodzenie komplementarnego zjawiska, a mianowicie pokazano, że nastąpiła nieznaczna zmiana, polegająca na bardziej holistycznym ujmowaniu relacji człowieka z przyrodą i większym „upodmiotowieniu” przyrody w EZŁ niż w paradygmacie mechanistycznym i zrównoważonego rozwoju.

Z kolei Jörn Janssen, podobnie jak w zaprezentowanym w niniejszym artykule badaniu, pokazuje, że EZŁ w istocie nie zerwał z ekspansywną logiką kapitalizmu, która doprowadziła do obecnej katastrofy klimatycznej (Janssen 2020: s. 1). Alexander Dunlap i Louis Laratte również wykazali, że EZŁ opiera się na wizji rozwoju rozumianego jako intensyfikacja relacji rynkowych, a ponadto, że niewiele ma wspólnego z ideą postwzrostu (Dunlap, Laratte 2022: s. 15).

Natomiast Eva Eckert i Olesandra Kovalevska uważają, że wbrew twierdzeniom unijnych decydentów, EZŁ nie zawiera wezwania obywateli do radykalnej zmiany zwyczajów i ponownego ustalenia norm zachowania w zakresie konsumpcji (Eckert, Kovalevska 2021: s. 22). W niniejszym artykule ustalenia dotyczące kwestii konsumpcji są bardziej zniuansowane. Wykazano mianowicie, że w ramach EZŁ postuluje się zmniejszenie konsumpcji niektórych zasobów i zmianę wzorców konsumpcji, choć rzeczywiście nie jest to zmiana dotycząca jej absolutnego poziomu.

Wykazane w niniejszym artykule przekonanie twórców EZŁ, że można ulepszać świat i osiągać ambitne cele, a także zaufanie, jakie pokładają w wiedzy naukowej i technice pokazują, że mimo stwierdzonego przez niektórych badaczy zwątpienia Europejczyków w ideę postępu (Krasnodębski 1991) nadal jest ona wykorzystywana do motywowania obywateli i legitymizowania politycznych działań.

Zaprezentowana w niniejszym artykule teza mówiąca, że w przypadku EZŁ najmniejsza zmiana nastąpiła w zakresie koncepcji rozwoju (wzrostu) współbrzmii z głosem tych autorów, którzy twierdzą, że europejska polityka ekologiczna zawsze była zachowawcza, gdyż radykalne zmiany w funkcjonowaniu społeczeństw nadwyrężyłyby podstawy gospodarki dobrobytu, która legitymizuje porządek społeczny i polityczny (Papuziński 2007: s. 30). Koresponduje także z tezami autorów, którzy twierdzą, że EZŁ stanowi sposób na odzyskanie przez UE roli wartego naśladowania lidera w globalnej rywalizacji (Munta 2020: s. 7), co z pewnością wymaga prócz wzniosłości moralnej, także perspektyw na uzyskanie korzyści materialnych, jeśli mają znaleźć się liczni chętni do podążania za takim przywódcą. A to z kolei nie pozwala na zrezygnowanie z obecnego modelu rozwoju opartego na wzroście.

5. Konkluzje

Przedstawione powyżej badanie podstaw ideacyjnych paradygmatu *Europejskiego Zielonego Ładu* pokazuje, że we wszystkich analizowanych wymiarach nastąpiła zmiana, choć jej zakres jest różny. Największa zmiana nastąpiła w zakresie rozumienia relacji człowieka z przyrodą, która zaczęła być traktowana bardziej „podmiotowo”. Najmniejsza zmiana nastąpiła w przypadku koncepcji rozwoju oraz podejścia do nauki i techniki. Pomimo przyjęcia modelu rozwoju zrównoważonego, postulatu ograniczenia i zmiany wzorców konsumpcji, jest to cały czas wizja rozwoju rozumianego jako wzrost wartości materialnych, który jest wspomagany przez utylitarnie pojętą naukę i technikę. Jeśli chodzi o najbardziej radykalną propozycję, czyli paradygmat ekologiczny, to można stwierdzić, że jedynie cztery kwestie zbliżają EZŁ do niego: 1) ujmowanie człowieka jako

elementu sieci życia, 2) promowanie zasady oddawania przyrodzie tego, co się od niej wzięło, 3) wyznaczanie nowych wzorców konsumpcji oraz 4) uznanie znaczenia wartości estetycznych. Widać zatem wyraźnie, że spośród idei odnoszących się do najgłębszej natury problemów, których polityka UE dotyczy, jedne ulegają zmianie, inne zaś wykazują względną trwałość. Jak w prezentowanym badaniu wykazano, bardziej podatna na zmianę była sfera przekonań czysto światopoglądowych, natomiast mniej podatny jest obszar, w którym rolę odgrywają interesy materialne.

Piotr Burgoński – doktor, adiunkt w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania badawcze obejmują politykę równościową i antydyskryminacyjną UE, rolę idei w polityce, relacje religii i polityki. Wybrane monografie: *Patriotyzm w Unii Europejskiej* (2008), *Religia i polityka. Zarys problematyki* (wspólnie z M. Gieryczem, 2014), *Analiza dyskursu politycznego. Teoria, zastosowanie, granice naukowości* (wspólnie z M. Brzezińską i M. Gieryczem, 2018).

Piotr Burgoński – Ph.D., assistant professor at Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. His research interests include: EU equality and anti-discrimination policies, the role of ideas in politics, and the relationship between religion and politics. Selected monographs: *Patriotyzm w Unii Europejskiej* [Patriotism in the European Union] (2008), *Religia i polityka. Zarys problematyki* [Religion and Politics. An Outline] (co-authorship with M. Gierycz, 2014), *Analiza dyskursu politycznego. Teoria, zastosowanie, granice naukowości* [Political Discourse Analysis. Theory, Application. Limits of Being Science] (co-authorship with M. Brzezińska and M. Gierycz, 2018).

➔ Bibliografia:

- DUNLAP Alexander, LARATTE Louis (2022), *European Green Deal necropolitics: Exploring 'green' energy transition, degrowth & infrastructural colonization*, "Political Geography", vol. 97, August. DOI: 10.1016/j.polgeo.2022.102640
- ECKERT Eva, KOVALEVSKA Oleksandra (2021), *Sustainability in the European Union: Analyzing the Discourse of the European Green Deal*, "Journal of Risk and Financial Management", vol. 14, no. 2. DOI: 10.3390/jrfm14020080
- HALL Peter A. (1993), *Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policy-making in Britain*, „Comparative Politics”, vol. 25, no. 3.
- HAY Colin (2006), *Constructivist Institutionalism*, in: R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman (eds), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford.
- HULL Zbigniew (2015), *Paradygmat ekologiczny a idea zrównoważonego rozwoju*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, vol. 11.
- JANSSEN Jörn (2020), *An alternative approach to "a socio-ecological transformation of Europe"*, 26th Conference on Alternative Economic Policy in Europe, 8-25 September 2020, organised by the EuroMemo Group, http://www2.euromemorandum.eu/uploads/a_socio_ecological_transformation_of_europe_joern_janssen.pdf (25.09.2020).
- EUROPEAN COMMISSION (2001), *Communication from the Commission A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*, COM(2001) 264 final, 15.05.2001, Brussels.

- EUROPEAN COMMISSION (2019), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *The European Green Deal*, COM(2019) 640 final, 11.12.2019, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020a), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *Sustainable Europe Investment Plan. European Green Deal Investment Plan*, COM(2020) 21 final, 14.01.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020b), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A new Circular Economy Action Plan for a cleaner and more competitive Europe*, COM(2020) 98 final, 11.03.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020c), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A New Industrial Strategy for Europe*, COM(2020) 102 final, 10.03.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020d), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *Powering a climate-neutral economy: An EU Strategy for Energy System Integration*, COM(2020) 299 final, 8.07.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020e), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A hydrogen strategy for climate-neutral Europe*, COM(2020) 301 final, 08.07.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020f), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives*, COM(2020) 380 final, 20.05.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020g), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system*, COM(2020) 381 final, 20.05.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020h), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *Stepping up Europe's 2030 climate ambition. Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people*, COM(2020) 562 final, 17.09.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020i), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *A Renovation Wave for Europe – greening our buildings, creating jobs, improving lives*, COM(2020) 662 final, 14.10.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2020j), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *Chemicals Strategy for Sustainability. Towards a Toxic-Free Environment*, COM(2020) 667 final, 14.10.2020, Brussels.

- EUROPEAN COMMISSION (2020k), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *European Climate Pact*, COM(2020) 788 final, 09.12.2020, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021a), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *Forging a climate-resilient Europe – the new EU Strategy on Adaptation to Climate Change*, COM(2021) 82 final, 24.02.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021b), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *On an Action Plan for the Development of Organic Production*, COM(2021) 141 final, 25.03.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021c), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *Pathway to a Healthy Planet for All. EU Action Plan: 'Towards Zero Pollution for Air, Water and Soil'*, COM(2021) 400 final, 12.05.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021d), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *'Fit for 55': delivering the EU's 2030 Climate Target on the way to climate neutrality*, COM(2021) 550 final, 14.07.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021e), Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending Regulations (EU) 2018/841 as regards the scope, simplifying the compliance rules, setting out the targets of the Member States for 2030 and committing to the collective achievement of climate neutrality by 2035 in the land use, forestry and agriculture sector, and (EU) 2018/1999 as regards improvement in monitoring, reporting, tracking of progress and review, COM(2021) 554 final, 14.07.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021f), Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on energy efficiency (recast), COM(2021) 558 final, 14.07.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021g), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *New EU Forest Strategy for 2030*, COM(2021) 572 final, 16.07.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021h), Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the making available on the Union market as well as export from the Union of certain commodities and products associated with deforestation and forest degradation and repealing Regulation (EU) No 995/2010, COM(2021) 706 final, 17.11.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2021i), Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Union guidelines for the development of the trans-European transport network, amending Regulation (EU) 2021/1153 and Regulation (EU) No 913/2010 and repealing Regulation (EU) 1315/2013, COM(2021) 812 final, 14.12.2021, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2022a), *Environment: Sustainable development*, https://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/index_en.htm (21.07.2022).
- EUROPEAN COMMISSION (2022b), Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and

- the Committee of the Regions *On making sustainable products the norm*, COM(2022) 140 final, 30.03.2022, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2022c). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions *EU Strategy for Sustainable and Circular Textiles*, COM(2022) 141 final, 30.03.2022, Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION (2022d). Communication from the Commission: *Ecodesign and Energy Labelling Working Plan 2022-2024*, 2022/C 182/01, 4.05.2022, Brussels.
- REGULATION (EU) 2021/1056 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 establishing the Just Transition Fund, OJ L 231/1, 30.06.2021, Brussels.
- REGULATION (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'), OJ L 243/1, 9.07.2021, Brussels.
- KRASNODĘBSKI Zdzisław (1991). *Upadek idei postępu*, Warszawa.
- MUNTA Mario (2020). *The European Green Deal: A game changer or simply a buzzword?*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Zagreb. DOI: 10.13140/RG.2.2.26393.44645
- NIEDEK Mikołaj (2021). *Ekofilozofia a perspektywa ekologicznego konserwatyizmu*, „Studia Ecologiae et Bioethicae”, vol. 19, no. 1.
- PAPUZIŃSKI Andrzej (2006). *Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie*, „Problemy Ekorozwoju”, vol. 1, no. 2.
- PAPUZIŃSKI Andrzej (2007). *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych*, „Problemy Ekorozwoju”, vol. 2, no. 2.
- SCHUNZ Simon (2022). *The 'European Green Deal' – a paradigm shift? Transformations in the European Union's sustainability meta-discourse*, "Political Research Exchange", vol. 4, no. 1. DOI: 10.1080/2474736X.2022.2085121
- TA (1997). Traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie i niektóre związane z nimi akty, Dz.U. C 340, 10.11.1997.
- TUBIANA Laurence (2021). *The Green Deal is the New Social Contract*, Groupe d'études géopolitiques, September, <https://geopolitique.eu/en/2021/09/28/laurence-tubiana-green-deal/> (28.09.2021).
- WRÓBLEWSKI Zbigniew (1999). *Zarys metodologicznej charakterystyki filozofii ekologicznej*, „Roczniki Filozoficzne”, vol. 47, no. 3.
- ŻELAZNA Jolanta (2017). *Idea postępu, pojęcie rozwoju. Kilka uwag i pytań*, „Humaniora. Czasopismo internetowe”, vol. 19, no. 3.